

УДК: 821.161.2 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-77-4-192-197>

Сабельникова Тамара Миколаївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0798-9507>

Новікова Ольга Олександрівна,
докторка філологічних наук, доцентка
(Національна академія Національної гвардії України,
м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8498-1736>

ГАЛИЦЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ЗА ТВОРЧІСТЮ В. СТЕФАНИКА (ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПИСЬМЕННИКА)

У статті розглянуто життя галицької сільської громади початку ХХ століття, відображене у творах Василя Стефаника, втілення в них громадсько-політичних поглядів письменника. Проаналізовано духовні підвалини громадського сільського устрою, зміни в громадському житті під впливом нових суспільно-політичних умов, роль освіченої інтелігенції в цих змінах. Спираючись на твори В. Стефаника, автори акцентують на важливості збереження національної пам'яті, національних символів, які формують із окремих громад цілісний народ.

Ключові слова: сільська громада; духовні традиції; національна свідомість; культурно-освітня робота.

Постановка проблеми. Нині ми шукаємо найбільш прийнятної для нас, українців, моделі побудови нашої держави. Орієнтиром здебільшого виступає європейська цивілізаційна модель – і це добре, але, як навчав класик, «і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь», бо ж ми маємо й власні традиції, про які не слід забувати й на які варто спиратися.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу постать відомого письменника й громадського діяча початку минулого століття Василя Стефаника. Далі спробуємо простежити, як громадсько-політичні ідеали письменника знайшли втілення в його творчості, а також, спираючись на його твори, продемонструвати, що українці на ментальному рівні зберігають досвід життя у громадах, спільно вирішуючи колективні справи й обстоюючи свої права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Громадсько-політичні погляди В. Стефаника та втілення їх у творчості письменника викликали інтерес радянських науковців від початку ХХ ст., адже в радянському літературознавстві його вважали виразником більшовицьких ідей. У 90-их роках минулого століття відкрилися нові факти біографії письменника, що змусили дослідників переосмислити його творчість. Серед сучасних авторів, які займалися розвідками щодо громадсько-політичних нахилів В. Стефаника та їхнього місця в художньому світі митця, можна згадати таких, як В. Великочий [1], Г. Дутчак, І. Макаровський [2], М. Кугутяк [3], Ж. Ляхова [4], С. Микуш [5] тощо.

Мета нашої роботи, спираючись на наявні дослідження, виокремити у творчості письменника саме образ сільської громади з її духовними традиціями, що є оберегом і

запорукою громадського порядку; простежити, як письменник зображує її відносини з владою, зміни в її житті під впливом нових суспільно-політичних обставин; роль освіченої інтелігенції в суспільному поступі села, пробудження національного почуття і його значення в житті народу; а також визначити місце традицій давньої громади в розбудові сучасного демократичного суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Селянський син, що здобув освіту, В. Стефаник з молодих років належав до Української радикальної партії і навіть очолював її Снятинську повітову управу, а також місцеву філію культурно-освітнього товариства «Просвіта». Письменник проводив активну пропагандистську та культурно-освітню роботу серед селян. Від радикальної партії його було обрано депутатом австрійського парламенту [2, с. 31]. Власне, він був послом нижньої палати. Як стверджують сучасники, В. Стефаник майже не виступав на засіданнях парламенту, але він проводив активну громадську роботу, а саме: часто скликав звітні посольські віча, вносив інтерпеляції у справі різних зловживань адміністративної влади, допомагав селянам та навчав їх боронити соціальні, майнові, політичні права. Перебуваючи у Відні в 1916 році, підтримував українців-галичан як утікачів від воєнних дій, та українців-наддніпрянців як полонених та інтернованих у таборах, вимагаючи коштів від австрійського уряду, закликаючи представників загальноукраїнських політичних об'єднань також долучатися до цієї роботи [1].

І це не була формальна діяльність – письменник пропускав проблеми простого люду крізь своє серце, вони йому боліли і ятрили душу. Одного разу на зборах у рідному селі Русові мали обговорити будову власного дому «Народної Спілки». Людей прийшло небагато, і це вразило В. Стефаніка. Він узяв слово й пристрасно почав говорити, що втомився битися об мур мужицької впертості щодо просвіти та єднання, який все стоїть і далі. «І нам, що вас любим і для вас працюєм, лишається одно: або зробимо з вас, мужиків, народ, або упадем... Подумайте, яка задача: з мужиків – народ» [6, с. 165]. І він працював над цим завданням усе своє життя.

Та все ж В. Стефаник більшою мірою письменник, ніж політичний діяч. Його твори високо оцінили в тодішній Європі, та коли він запропонував свою збірку новел одному з галицьких видань, йому відмовили, пояснивши, що у творах немає служби громаді. Бо тодішні чиновники, як і багато сучасних, визнають лише утилітарну функцію мистецтва, замінюючи його гаслами на злобу дня.

В. Стефаник був експресіоністом. А для експресіоніста твір – це метафізична візія, яка проникає у саму суть речей, у сферу духу. У людині він шукає того, що робить її людиною в царині духовній. Персонажами творів письменника переважно були селяни, яких він зображував в екстремальних життєвих ситуаціях, так би мовити з оголеною душею, зазираючи в їх глибинну суть.

У творах В. Стефаніка постає як окремий селянин, ніби захоплений зненацька в момент найбільшого емоційного напруження, коли людина діє спонтанно, виявляючи всю себе, так і ціла селянська маса, з якої виринають окремі постаті. Тож з його новел можемо судити про життя цілої громади.

Сільська громада має свої усталені правила співжиття, свої уявлення про добро і зло, які передаються від покоління до покоління. Село сповідує давні моральні закони, навіяні християнським віровченням: не вбий, не вкради, поважай батька й матір тощо. У своїх новелах В. Стефанік, хоч і згадує про соціальну нерівність, він усе ж акцентує на загальнолюдських цінностях, нехтування якими є гріхом. У новелі «Суд» розповідається, як на весіллі в одній родині зчинилася бійка між багатими гасдами та бідняками, які вирішують убити багатіїв. Громада не схвалює таких дій, навіть жінки двох братів Золотих засуджують їх. Одна з них вигукує: «Чоловіче, та подивиси на людей, та на село, та на ліс, та спамнєтайси! Та що-с наробив, та люде не худоба!» [7, с. 181]. Інша говорить чоловікові йти до криміналу або вона з дітьми піде з дому. І хоча багачі самі провокували бідноту до бійки, всіяко принижуючи й ображаючи, селяни не виправдовують убивство. Бо з

молоком матері на підсвідомому рівні в них закарбовано оте «не вбий». Порушення цього правила спричиняє дисгармонію, руйнує узвичаєний порядок: «Село строєне, люди одні одних боєси, в церкві щонеділі лиш мова за бідних. По селі увихаються шандарі, дзвінки дзвонє, що комісії привозе. Розкидають гроби, ріжуть, порє, а нам бідним, нема нівідки ані ради, ані доброго слова», – говорить Онуфрій Мельник, що уложив суд [7, с. 181].

Селяни чинять самосуд над убивцями. Це суперечить закону писаному, та, напевно, вони не довіряють владі, яка існує окремо від них, ніби в іншому світі. І скоріше така недовіра є проблемою самої влади.

Для селянина світ – це єдиний космос, у якому все взаємопов'язане. І за гріх неминуче настає розплата. Брати Басараби з однойменної новели мають похмурий погляд, який передає весь той біль, що носять у собі кілька поколінь чоловіків: «То не очі, то така чорна рана в чолі, що жиє і гниє» [7, с. 150]. Вони мають статки, але носять неспокій у душі й завдають собі смерті. Люди кажуть, що то за гріх, який мають спокутувати впродовж семи поколінь. Один з їхніх предків воював з турками та вбив семеро дітей: «наткнув на спис так, як курят» [7, с. 155]. А інший гонив людей на панщину і канчуком «м'ясо рвав на людях» [7, с. 150]. Ось так через промовисті рельєфні мікрообрази, що передають зовнішні деталі, змальовується проєкція гріха на світовідчуття тих, хто його спокутує.

Покарання вищих сил для селянина важче від покарання влади, бо від нього нікуди не втечеш і нікуди не сховаєшся. Жінка, у якої ослабла корова, переконана, що то кара за гріх. Вона згадує, як «десь межі трошки підпасла, десь гарбузик урвала, десь пасиночок уломила» [7, с. 50]. І хоч добрі справи (вона ніколи нікому не шкодувала молока) мають компенсувати гріх, жінка все ж просить Бога не карати її тяжко й обіцяє більше чужого не брати.

Такі внутрішні переконання куди міцніші, ніж зовнішні приписи закону, адже вони плекалися багатьма поколіннями й міцно вкоренилися у свідомості на глибинному рівні. Творчий геній В. Стефаніка проникає до самої суті народної душі й намагається донести це читачеві.

Сільська громада пильно оберігає порядок і намагається не допустити його порушення. Якщо хтось новий поселяється на її землях, громада не одразу приймає його – він мусить пройти перевірку часом. Так, село спочатку пізнало, що наймит Федір, персонаж новели «Палій», не злодій, що добрий робітник, і тільки тоді прийняло його за свого [7, с. 128].

Отже, сільська громада береже й захищає духовні корені народу, але темні мужики не спроможні захистити свої права перед владою, бояться говорити до пана. Вони знають, що «пан мусить чоловіка з болотом змішати, що мусить посміятися, аж потім прийме його на службу» [7, с. 122].

Та наприкінці XIX століття з громад виходять талановиті молоді люди, що здобувають освіту. Ставши панамі, у розумінні селян, вони продовжують служити народу. Таким був сам В. Стефанік. Ці мужицькі сини усвідомлюють, що змінити життя селян можна, поширюючи серед них освіту. Для цього в галицьких селах повсюди відкриваються читальні. В. Стефанік був активним діячем цього руху, проте він уважав, що селяни повинні тут навчатися і самі обговорювати свої справи. Він застерігає народівців від нав'язування мужикам свого бачення їхнього життя та закликає інтелігенцію дослухатися і до селян, намагатися розуміти їх, бо інакше не вийде спільної роботи.

У статті «Жолудки наших робітних людей і читальні» письменник вітає відкриття читальні «Зірниця» у своєму рідному селі Русині, куди записалося 120 членів. На його думку, мужики в читальнях «пізнають тепер стрій світа та свої мужицькі справи, зможуть напізніше вже і господарити ліпше, і відважніше за свої справи упоминатися» [6, с. 54].

Усі присутні погодилися, що досягти рівня інших, більш розвинених народів, можна лише завдяки науці.

Про те, як змінювався селянський світ, говорить старий Палата (новела «У нас все свято»): «...як підросли хлопці ті, що навчилися читати, то й книжечки, і газети... вже ні панів, ні жидів ніхто не боявся» [7, с. 259].

Колективне обговорення громадських справ – давня традиція на селі. Але керував народними зборами вїт, якого не завжди обирали демократично. Традиційно останнє слово було за ним. Однак освіта народу зробила свою справу і ситуація змінилася. У новелі «Засідання» сміливість виявляє саме молодий радний Петро Антонів. Він посмів суперечити вїту, але при цьому не зривається на грубощі, а відповідає з гідністю. На зборах розбирали справу старої бідної вдови Романихи, що не мала чим топити й взяла дошку з церковного двору. Вїт хотів присудити штраф, а радні, маючи камінь на серці, боялися йому суперечити. Але Петро висловився на захист старої, говорячи, що церква мусить бути милосердною: «Якби таких кервавих левів одовиних набрати та покласти в скарбону церковну, та й, відай, би жадна церква не стримала сліз одовиних» [7, с. 78].

У громаді кожен знає одне одного, відчуває сутність людини, тож судять не формально, а враховуючи життєві умови, ті обставини, що штовхнули на злочин. Радні розуміють, що жінка зробила це з відчаю. Замість неї судять її сина, який не піклується про стару матір.

З поширенням демократії громада навіть може прийняти рішення позбутися вчителя, якщо він погано вчить дітей: «...зберуться до старости, вернуть з папером, но і дадут пару волів, заладують тебе з родиною, і їдъ в інше село...», як оповідає вже згадуваний старий Палата [7, с. 258–259]. Розповідь від імені старого діда об'єктивує зміни на селі, спричинені освітньою роботою серед селян.

Значення освіти в боротьбі за свободу усвідомлює і персонаж новели «Дід Гриць», що відправив дітей на навчання: «Де, моспане, тут вже шандарям дати раду? Сунемо за дітьми тисячами, моцні та розумні» [7, с. 217].

На генетичному рівні у свідомості громади відчуття свого національного кореня. З малих громад постає ціла Україна. Освічена молодь пробуджує національне почуття сільського загалу. Такій роботі присвятили себе сини Марії з однойменної новели. Вони поставили собі за мету служити Україні, боротися за її волю. Навколо них гуртується молодь і запалюється вогнем любові до рідної землі. Односельці згадують, як вони насипали могилу Шевченкові. Старі не пускали молодь удень, бо було багато роботи в полі, але хлопці й дівчата працювали вночі. Ніхто їх не змушував, ніхто не виганяв на цю роботу. Це йшло від серця, здійснювалося з любові до України й до Шевченка як її символу. Промовистою є така деталь, що подібні могили насипали на згадку про Кобзаря і в інших селах. Отже, це був масовий рух, який знайшов активний відгук у серцях мільйонів українців.

Портрет Шевченка, як і його постать загалом, є символом єднання українців, розділених двома ворожими імперіями, як слушно зауважує Ж. Ляхова [4]. Він стає маркером, що визначає особу за ознакою «свій – чужий». Марія спочатку вороже ставиться до козаків, що прийшли з армією супротивника, та коли вони шанобливо прикрасили портрет Шевченка, то зрозуміла, що це свої. Іншим символом єдності в новелі є пісня «як вищий атрибут української духовності» [4, с. 56]. Такі символи збуджують потужну емоційну хвилю, оскільки виявляють духовну й ментальну спорідненість, закорінену в глибинах свідомості.

Дід Гриць на смертному одрі заповідає насипати високу могилу, де будуть ховати січових стрільців. Він пророкує, що «на тих костях зацвіте наша земля» [7, с. 219]. Старий розуміє, що національна пам'ять є основою духовності народу, її збереження – запорука майбутнього процвітання нації, адже спільні корені єднають і зміцнюють народ.

Тож можемо зробити **висновок**, що сільська громада, формуючи й зберігаючи духовні традиції впродовж тривалого спільного життя, є вагомим складником суспільства, яке прагне розбудовувати демократію. Вона має усталені духовні цінності, правила співжиття, певну модель існування мікроспільноти, що регулює сама себе. Зовнішні втручання в життя такої громади мають бути обережними, щоб не зашкодити, не зруйнувати віками установлюваний порядок співжиття. Народ не буде слухати того, хто, не знаючи основ його життя, буде намагатися навчати його. І навпаки, лише тому, хто знайшов спільну мову з громадою, кому вона довіряє, вдасться повести її за собою. Найкраще в галицькому селі початку ХХ століття це вдавалося мужицьким синам, до яких належав і В. Стефаник, що здобули освіту, бо вони самі вийшли з таких громад, знали їхні проблеми й знали, про що вони говорять із селянами.

Сучасні європейські дослідники стверджують, що розвиток демократії визначається культурним і соціальним контекстом [8], що демократичні цінності мають утверджуватися поступово, шляхом культурного розвитку [9]. Із творів В. Стефаника та обставин його життя видно, що в Україні на початку ХХ століття передумови для розвитку демократичного суспільства існували. Гадаємо, що ці традиції не було остаточно викорінено з народної свідомості під час радянської колонізації, про що свідчить і широкий волонтерський рух, і готовність українців збиратися на віча для обговорення важливих громадських справ, і прагнення об'єднуватися в критичні моменти історії.

Як бачимо, суспільно-політичне життя триває в культурному контексті, який часто є для нього визначальним. Зважаючи на це, перспективним є дослідження відображення суспільства в українській художній літературі, яка зображує буття у всій його повноті та розмаїтті.

Список використаних джерел

1. Великочий В. Василь Стефаник і Західно-Українська Народна Республіка. Спроба неполітичного нарису. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2854-volodimir-velikochij-vasil-stefanik-i-zakhidno-ukrajinska-narodna-respublika-sproba-nepolitichnogo-narisu> (дата звернення: 15.10.2021).
2. Дутчак Г., Макаровський І. Політичні погляди Василя Стефаника. *Василь Стефаник і українська культура* : тези. Івано-Франківськ, 1991. С. 30–32.
3. Кугутяк М. Василь Стефаник – діяч української радикальної партії. *Василь Стефаник і українська культура* : тези. Івано-Франківськ, 1991. С. 46–49.
4. Ляхова Ж. Національні й загальнолюдські ідеали в новелі В. Стефаника «Марія». *Василь Стефаник і українська культура* : тези. Івано-Франківськ, 1991. С. 55–57.
5. Микуш С. Українство Василя Стефаника. *Українське літературознавство*. 2011. Випуск 73. С. 127–136.
6. Стефаник В. Повне зібрання творів : в 3-х т. Акад. наук Укр. РСР, Ін-т укр. літ. ім. Т. Г. Шевченка. Електрон. текст. дані. Київ : Вид-во Акад. наук. Укр. РСР, 1949 (Київ : НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2019). Т. 2 : Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. Електрон. текст. дані (1 файл : 18,0 Мб). 1953 (Київ : НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2021).
7. Стефаник В. Повне зібрання творів : в 3-х т. Акад. наук Укр. РСР, Ін-т укр. літ. ім. Т. Г. Шевченка. Електрон. текст. дані. Київ : Вид-во Акад. наук. Укр. РСР, 1949 (Київ : НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2019). Т. 1 : Новели. Електрон. текст. дані (1 файл : 248 Мб). 1949 (Київ : НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2019).
8. Інглгарт Р. Культура і демократія. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm> (дата звернення: 13.10.2021).
9. Deepak Lal. Culture, Democracy and Development: The Impact of Formal and Informal Institutions on Development. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/lal.htm> (дата звернення: 13.10.2021).

References

1. Velykochyi, V. Vasyl Stefanyk i Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. Sproba nepolitychnoho narysu [Vasyl Stefanyk and the Western Ukrainian People's Republic. An attempt at a non-political essay].

URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2854-volodimir-velikochij-vasil-stefanik-i-zakhidno-ukrajinska-narodna-respublika-sproba-nepolitichnogo-narisu> (data zvernennia: 15.10.2021) [in Ukrainian].

2. Dutchak, H., Makarovskiy, I. (1991). Politychni pohliady Vasylia Stefanyka [Vasyl Stefanyk's political views]. *Vasyl Stefanyk i ukrainska kultura : tezy*. Ivano-Frankivsk. S. 30–32 [in Ukrainian].

3. Kuhutiak, M. (1991). Vasyl Stefanyk – diiach ukrainskoi radykalnoi partii [Vasyl Stefanyk is an activist of the Ukrainian Radical Party]. *Vasyl Stefanyk i ukrainska kultura : tezy*. Ivano-Frankivsk. S. 46–49 [in Ukrainian].

4. Liakhova, Zh. (1991). Natsionalni y zahalnoiudski idealy v noveli V. Sefanyka «Mariia» [National and universal ideals in V. Sefanyk's short story "Maria"]. *Vasyl Stefanyk i ukrainska kultura : tezy*. Ivano-Frankivsk. S. 55–57 [in Ukrainian].

5. Mykush, S. (2011). Ukrainstvo Vasylia Stefanyka [Ukrainian Vasyl Stefanyk]. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vypusk 73. S. 127–136 [in Ukrainian].

6. Stefanyk, V. (1953). Povne zibrannia tvoriv : v 3-kh t. [Complete collection of works : in 3 volumes]. Akad. nauk Ukr. RCR, In-t ukr. lit. im. T. H. Shevchenka. Elektron. tekst. dani. Kyiv : Vyd-vo Akad. nauk. Ukr. RSR, 1949 (Kyiv : NBU im. Yaroslava Mudroho, 2019). T. 2 : Avtobiohrafichni tvory, poezii v prozi, publitsystyka, nezakincheni tvory i pereklady. Elektron. tekst. dani (1 fail : 18,0 Mb). (Kyiv : NBU im. Yaroslava Mudroho, 2021) [in Ukrainian].

7. Stefanyk, V. (1949) Povne zibrannia tvoriv : v 3-kh t. [Complete collection of works : in 3 volumes]. Akad. nauk Ukr. RCR, In-t ukr. lit. im. T. H. Shevchenka. Elektron. tekst. dani. Kyiv : Vyd-vo Akad. nauk. Ukr. RSR, 1949 (Kyiv : NBU im. Yaroslava Mudroho, 2019). T. 1 : Novely. Elektron. tekst. dani (1 fail : 248 Mb). (Kyiv : NBU im. Yaroslava Mudroho, 2019) [in Ukrainian].

8. Inghart, R. Kultura i demokratiia [Culture and democracy]. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm> (data zvernennia: 13.10.2021) [in Ukrainian].

9. Deepak Lal. Culture, Democracy and Development: The Impact of Formal and Informal Institutions on Development. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/lal.htm> (data zvernennia: 13.10.2021).

Sabelnykova Tamara,

PhD in Philology, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0798-9507>

Novikova Olga,

Doctor of Philology, Associate Professor

(National Academy of National Guard of Ukraine, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8498-1736>

HALYCCIAN RURAL COMMUNITY OF THE EARLY TWENTIETH CENTURY AS THE BASIS OF CIVIL SOCIETY. BY THE WORKS OF V. STEFANYK (TO THE 150TH ANNIVERSARY OF THE WRITER'S BIRTH)

The article considers the life of the Galician rural community of the early twentieth century, reflected in the works of Vasyl Stefanyk, the embodiment of the writer's socio-political views. The spiritual foundations of the public rural system, which exist in the people's consciousness at the genetic level and which act as a regulator and a reliable guardian of public order, have been analyzed. The authors trace how the new socio-political conditions cause changes in public life and what role the educated intelligentsia plays in these processes. In order to lead the people, it is necessary to understand them, to inspire their trust. Fiction is first and foremost an art. In the article, the writer's ideas are presented through the interpretation of full-length, relief images, artistic details that express his ideas about the rural community. V. Stefanyk is an expressionist, so he portrays a person in extreme situations, in moments of the highest emotional tension, with a naked soul. This style of writing allows the author to achieve the maximum level of truthfulness. As a result, it was noted that at the beginning of the twentieth century there were traditions of collective solution of social problems in Ukraine, peasants sought to develop through education to improve their lives, to learn to defend their rights. Communities also took care of national life: they honored national heroes who became national symbols, because it was clear that without a common cultural memory, the images of which acquire symbolic significance, it was difficult to unite the people. Thus, Ukrainians have long traditions of public life that were interrupted during Soviet totalitarianism, but now the people are gradually returning to them, especially at critical moments in history when it is necessary to unite to confront the threats to democracy. As you can see, socio-political life continues in a cultural context, which is often determined for it. In view of this, it is promising to study the reflection of society in Ukrainian artistic literature, which depicts being in its entirety and diversity.

Key words: rural community; spiritual traditions; national consciousness; cultural and educational work.

Надіслано до редколегії 15.11.2021
Рекомендовано до публікації 19.11.2021